

Yeni İnsan Yayınevi
Ekoloji Serisi

Ivan Illich (1926-2002)

Ivan Illich, 1926'da Dalmaçyalı Hırvat Katolik bir babanın ve Avustuya Yahudisi bir annenin oğlu olarak Viyana'da doğdu. Fransızca, İtalyanca ve Almanca ana dilleriydi. Önce Viyana'da, sonra 1941'de Nazi işgali üzerine Viyana'dan ayrılmak zorunda kalınca gittiği Floransa ve Roma'da, din adamlığı eğitimi gördü, doğa bilimleri, tarih, felsefe ve ilahiyat okudu. Doktorasını 1951'de Salzburg Üniversitesi'nde Toynbee üzerine yaptığı "Tarihsel Bilginin Doğası Üzerine Bir Araştırma" teziyle verdi. Ivan Illich 90'lı yıllarda yakalandığı ve tıp kurumunun uyguladığı herhangi bir tedaviyi kabul etmediği kanser hastalığı nedeniyle 2 Aralık 2002'de Bremen'de ölmüştür. Kitapları: Celebration of Awareness: A Call for Institutional Revolution (1970), Okulsuz Toplum (Deschooling Society) (1971), Şenlikli Toplum (Tools for Conviviality) (1973), Enerji ve Eşitlik (Energy and Equity) (1974), Sağlıkın Gaspı (Limits to Medicine - Medical Nemesis: The Expropriation of Health) (1976), İşsizlik Hakkı (The Right to Useful Unemployment and Its Professional Enemies) (1978), Tüketim Köleliği (Toward a History of Needs) (1978), Gölge İş (Shadow Work) (1981), Gender (1982), H2O ve Unutuşun Suları (H2O and the Water of Forgetfulness: Reflections on the Historicity of "Stuff") (1985), ABC: The Alphabetization of the Popular Mind (Barry Sanders ile birlikte) (1988), In the Mirror of the Past: Lectures and Addresses 1978-1990 (1992), In the Vineyard of the Text: A Commentary to Hugh's Didascalion (1993).

David Cayley ile söyleşerek yazdığı kitaplar: Ivan Illich in Conversation (1992), The Rivers North of the Future: The Testament of Ivan Illich (2005)

Bir bölümünü yazdığı ortak kitaplar: The Church, Change, and Development (1970), After Deschooling, What? (1973), Profesyonellerin İktidarı (Disabling Professions) (1977), Spiritual Care of Puerto Rican Migrants (1981), Schule ins Museum (1984), Was macht den Menschen krank? (1991), The Development Dictionary (1992), The Post-Development Reader (1997), The Challenges of Ivan Illich: A Collective Reflection (2002).

Yayınlanmamış makaleler ve notlar: Ivan Illich'in kitaplarının yanı sıra CIDOC bünyesinde yayınlanan, bir kısmı İspanyolca olan ve başka kitaplarına girmiş yazıları ile, çeşitli dergilerde çıkan makaleleri, 1990'larda yazdığı, hiçbir kitabına girmemiş yazıları ve seminer notları vardır. Seminer notlarından biri olan The Wisdom of Leopold Kohr (1996), E. F. Schumacher Society tarafından basılmıştır.

Barry Sanders Ph.D. (1938) yazar, profesör, sosyal dilbilimci.

Barry Sanders Güney Kaliforniya'daki Pitzer College'de 33 yıldır profesör olarak çalıştı, Claremont College'in üyesidir. Pacific Northwest College of Art'ta eğitim verdi ve North Amerikan Rewiev (ABD'nin en önemli edebiyat dergilerin birisi) editörlük yaptı. Doktorasını 1966 yılında University of Southern California'da (USC) ortaçağ edebiyatı üzerine aldı. Vietnam savaşına karşı etkinlikler organize ettiği için, üniversiteden atıldı. PNCA'da ve Ford Institute for Visual Education'de Eleştirel Teori ve Yaratıcı Araştırma bölümünün kuruculuğunda bulundu. Hayatı boyunca sanatı ve aktivizmi birleştiren projelere imza attı. Birçok kitabın yazarı ya da ortak yazarıdır.

Aklın Modernleşmesi

Ivan Illich

Barry Sanders

Çevirenler:

İsmail Avcı

Ümit Şahin

Yeni İnsan Yayınevi-90
Ekoloji Serisi-30

ABC Aklın Modernleşmesi
Ivan Illich ve Barry Sanders
Türkçe'de I. Baskı: İstanbul, Kasım 2015
ISBN: 978-605-5895-70-9
ABC The Alphabetisation of the Popular Mind, 1988
Kitabın Türkçe telif hakları Marion Boyars'tan alınmıştır.

Genel Yayın Yönetmeni: Aytaç Timur
Dizi Editörü: Ümit Şahin
Çeviren: İsmail Avcı ve Ümit Şahin
Düzeltili: Borbala Zsuzsanna Hegyes
Dizgi: Filiz Özden
Kapak Tasarımı: Serap Akçura
Sertifika No: 12186

Baskı: Pasifik Ofset Limited Şirketi
Cihangir Mh. Güvercin Cad. No:3 Bahar İş Merkezi A Blok K:2 Avcılar/İstanbul
Matbaa Sertifika No: 44451

Tüm hakları saklıdır. Yayıncının izni olmadan, kısmen de olsa fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik yöntemlerle çoğaltılamaz.

© Tohum Yayıncılık Turizm Reklam ve Sağlık Hizmetleri Sanayi Ticaret Limited Şirketi 2015
Tohum Yayıncılık Turizm Reklam ve Sağlık Hizmetleri Sanayi Ticaret Limited Şirketi Altın-tepe mah. Galipbey Caddesi, Özüdoğru Sok. No: 44/1B Küçüköyüğü İstanbul
Tel: (0 216) 489 84 08 Fax: (0 216) 518 23 60

www.yeniinsanyayinevi.com
yeniinsanyayinevi@gmail.com
newhumanpublisher@yahoo.com
facebook/yeniinsanyayinevi
twitter.com/yeniinsanyayin

Aklın Modernleşmesi

Ivan Illich
Barry Sanders

Çevirenler:
İsmail Avcı
Ümit Şahin

BİRİNCİ MEKTUP.
RANULPHUS'TAN DE MAURIACO'YA.

Sevginin asla son bulmayacağına dair.

“Sevgi asla son bulmaz” (Korintlilere I. Mektup, 13). Bu sözü işitmişim ve doğru olduğunu da bilirdim. Ama, aziz kardeşim, şimdi bunu bizzat deneyimleme fırsatına nail oldum ve artık iyice biliyorum ki, sevgi asla son bulmaz. Evden yola çıkmış, yabancı bir memlekete, sizlerin yanına gelmişim. Pek öyle de yabancı değildi sanki, çünkü ben orada dostlar buldum. Önce ben mi dost oldum, yoksa dost olarak mı kabul edildim, bilmiyorum. Ama ne olursa olsun, ben orada sevgiyi buldum ve bu sevgiyi sevdim. Zaten sevmemezlik de edemezdim, çünkü öyle tatlı geldi ki bana. Gönlümün heybesini doldurdum, hat-ta heybem ne kadar küçük, hepsini alamıyor diye de hayıflandım. Yine de doldurabildiğimce doldurdum. Sahip olduğum ne varsa hepsini koydum içine, ama bulduğum her şeyi alamadım; bu yüzden alabildiğimi aldım ve değerlendikçe değerlendirildiği için de yükümün ağırlığını hiç hissetmedim. Hatta onca uzun yolun ardından, kesem hala dopdolu; birazcık olsun azalmadı, çünkü sevgi asla son bulmaz. Orada tüm başka anılarımın arasında, aziz kardeşim, ilk sen geldin aklıma ve sana bu mektubu döşendim, sağlıklı olduğunu ve Tanrının inayeti-nin üzerinde olduğunu ümit ederek. O halde sen de bu sevgi-min karşılığını gönder ve dualarını benden esirgeme.

Yüce İsa Mesih seninle olsun. Amin.

Teşekkür: Yukarıdaki metnin Latince'den dilimize çeviren İstanbul Üniversitesi öğretim üyesi sayın Prof Dr. Çiğdem Dürüşken'e teşekkür ederiz.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	17
I. KELİMELER VE TARİH	23
II. HAFIZA	35
III. METİN	49
IV. ÇEVİRİ VE DİL	71
V. BENLİK	89
VI. KURGU VE ANLATI	103
VII. ÖĞRETİLMİŞ ANA DİLDEN NEWSPEAK VE UNIQAUCK'A	125
ZEYL: SESSİZLİK VE BİZ	139
KAYNAKLAR	147

Sözden yazıya, hafızadan unutuşa: Alfabe ve metnin dönüşümü

Ümit Şahin

Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*'la başlattığı Batı'nın modernleşmesine dair anlatıyı son yazılarına kadar sürdürmüştür. Illich, yazdığı kitapların sonuncusu olan *In the Vineyard of the Text*'den önce, aynı izlekle ilgili olarak, yazının ve metnin düşünceyi ve dolayısıyla toplumu ve uygarlığı nasıl biçimlendirdiği üzerine bir inceleme olan *ABC: Aklın Modernleşmesi*'ni, Barry Sanders ile birlikte kaleme aldı. Bu kitap, *Gölge İş*'te¹ de ele alınan vernaküler alanın yok edilmesi ve öğretilmiş anadilin hakim kılınması temasının devamıdır.

Ivan Illich'in yaptığı konuşmaların ses kayıtlarını dinleyenlerin onun oldukça aksanlı bir İngilizce'yle konuştuğunu duyarlar. Bunun nedeni sadece İngilizce'nin Illich'in anadili olmaması değildir. Aslında Illich'in gerçek anlamda bir anadilinin olmaması-

1- Ivan Illich, *Gölge İş*, Yeni İnsan Yayınevi 2013

dır. Viyana’da büyüyen Illich, “altı yaşına geldiğimde ‘normal dillerim’ Fransızca, İtalyanca ve Almanca’ydı” der.² Annesi kendisini iyi bir okula vermek ister, ancak öğretmenler onu “geri” bulurlar. Bunun kendisi için büyük avantaj oluşturduğunu, bu sayede iki yıl büyükannesinin kütüphanesinde oturup romanlar ve sözlükler okuduğunu anlatır. Okula da gitmiştir ama az ve bölük pörçük. Bildiği her şeyi okul dışında öğrendiğini söyler. Anadille ve okulla olan bu ilişkisi, ardından Roma’da teoloji okuması, Salzburg’da tarih doktorası yapması, Latince’ye, Orta Çağ tarihine ve felsefesine hakimiyeti, bir dönem ABD’de Porto Rikolular’ın kilisesinde papazlık, ardından Porto Riko Katolik Üniversitesi’nde rektör yardımcılığı yapması, ardından da uzun yıllar boyunca yaşayacağı Meksika’ya yerleşmesi, böylece hayatı boyunca diller ve kültürler arasındaki bir geçişkenlik alanında yaşaması; bütün bunları bilmek, Illich’in dil, metin ve bunların tarihsel ve dinsel kaynakları ile modernleşmenin kaynağındaki yerini nasıl bu kadar farklı ve derinlemesine kavradığını anlamamıza yardımcı olur.

ABC, metin (*ve aynı zamanda kitap*) üzerine bir kitaptır. Barry Sanders, 1988’de ABC’yi yazdıklarında, “kitabın elektronik medyanın elinde ölmek üzere olmasından kaygılı olduklarını” söylüyor.³ Kitap son yılları biçimlendiren bilgisayar çağında kelimenin tam anlamıyla ölmedi belki, ancak yazılı metnin geçirdiği dönüşüm, büyük olasılıkla el yazısından matbaaya geçiş sırasında olduğu kadar kalıcı ve travmatik oldu. ABC’de anlatılan metnin

2- David Cayley, Ivan Illich in Conversation, Anansi Press, Ontario, 1992, sayfa 59. (Yakında yayınevimizde yayımlayacak)

3- Barry Sanders, ABC Redux: Or Literacy Matters, and How!, The Challenges of Ivan Illich, Lee Hoinacki, Carl Mitcham (eds), State University of New York Press, New York, 2002, sayfa 90.

dönüşümü; alfabenin ortaya çıkmasıyla, sözlü kültürden yazıya geçişle, hafızanın yerini unutuşun almasıyla, Orta Çağ'da yazıdaki kelimelerin arasına boşlukların konmasıyla, ardından yazının sessizce tefekkür edilmeye başlanmasıyla, yazının benliği kurgulamasıyla ve nihayet kurgunun/yalanın edebiyatı değiştirmesiyle, bugün yaşanan son dönüşümün öncülleridir.

Günümüzde, bilgisayarın ve dijital iletişimin yaşam biçimimizi yeniden oluşturması, bu kitabın yazıldığı 1988'de hayal edilemeyecek kadar büyük bir yaygınlık kazanmış durumda. Hatta artık çoğumuz sadece metnin değil, insanlar arasındaki iletişimin de büyük ölçüde makineler ve dolayısıyla dijital kodlar yoluyla sürdürülen iletişim tarafından ele geçirildiği bir hayat yaşıyoruz. Mesajlaşmanın, sosyal medyanın, vb. yarattığı yeni iletişim, eskiden bir isim vermeye gerek duymadığımız, ama bugün seyrekleştiği için “yüz yüze iletişim” adını verdiğimiz insanlar arası “normal” ilişkinin yerini almaya başlamış durumda. Illich ve Sanders, elinizdeki kitapta, daha 1988'de bu durumu şöyle adlandırıyor, daha doğrusu tahmin ediyorlar: “...insan dışı varlıklar arasındaki iletişim değiş tokuşu ve sosyal faaliyeti salt bu değiş tokuşa indirgemek...” Bugün bu durumu, yani aramızdaki iletişimin, hatta sosyal faaliyetin “insan dışı varlıklar” arasındaki dijital kod alışverişi tarafından ikame edilmesini normal kabul ediyor, heyecanla benimsiyor ve talep ediyoruz. ABC, henüz bu durumun ilk işaretleri yeni yeni ortaya çıkmaya başladığında yazılmıştı ve belki bunun sözden yazıya, el yazısından matbaaya geçişteki kadar sarsıcı bir dönüşüm olacağını henüz çok iddialı bir şekilde dile getiriyor değildi. Ama kitabın Orwell'in Newspeak'ile ilgili son bölümünü okuduğunuzda, aslında meselenin basit bir “değişen teknoloji” sorunsalı olmadığını görüyorsunuz. Mesele insanlar arası ilişkinin olduğu kadar, anlamın da dönüşümüdür. Sadece anlamı ileten araç değil, anla-

mın kendisi de dönüşüme uğramaktadır.

Illich'in önceki kitaplarına aşına olanlar, onun örneğin *Okulsuz Toplum*, *Şenlikli Toplum*, ya da *Sağlığın Gaspı*'nda, öncelikle "araçlar" üzerine yazdığını bilirler. Onun yazılarında okul, hastane, otomobil gibi araçlar endüstriyel sistemin belirleyicileridir. "Önemli olan" der Ivan Illich, David Cayley'e verdiği uzun mülakatlardan birinde, "araçların gerçeklik algımızı nasıl biçimlendirdiğidir ve bu bizim o araçları kullanarak gerçekliği nasıl biçimlendirdiğimizden çok daha önemlidir." Bir başka deyişle Illich "araçların neden olduğu sembolik serpinti" ile ilgilenir ve kendisine Batı Kültürü'nü biçimlendirmekte en etkili aracın ne olduğu sorusunu sorduğunda, verdiği cevap alfabledir:

"Konuşmayı kaydeden bir gerecin, bir aracın varlığını doğal karşıladığımız bir dünyada yaşıyoruz. Konuşma öyle bir şekilde kayda geçirilir ki, basit bir eğitimden sonra, ölü seslerin sayfaya kaydedilmesine dil dendiğinden haberdar olmayan bir aptal bile, sayfaya bakıp gözleri ve ağzıyla onları canlandırabilir. Bu sıradışı ve eşi benzeri olmayan teknoloji Fenikeliller tarafından icat edilmiş ve bugün kullandığımız şekline Yunanlar tarafından uyarlanmıştır. İcat edilir edilmez de bütün dünyaya yayılmıştır. Japonlar yazdıklarında fikirleri not ederler. Geleneksel olarak Yahudiler ve Araplar da okumayla, her biri bir fikri temsil eden üç sessiz harfin içine bir ruh üfleyerek tefsir (*exegesis*) işine girişmiş olurlar, böylece kemikler kemiklerle birleşir ve bu küçük kelimeler yerlerinden doğrulur. Alfabe ise fikirden önce gelen ve her fikri temsil edebilen bir fonetik koddur. Felsefemizin üzerinde yapıldığı kavramların çoğu bu teknolojinin varlığına dayanır. Onsuz yapamazdık.

Konuşma yazıyla kalıcı olur. Hâlâ varlığını sürdüren düne ait cümleleri tasavvur etmek için dünün cümlelerinin bir yerlere kayıt edilmiş olmasını hayal etmeliyim ki canlanabilsinler.

Kanatlı sözcük, uçup giden kuş, bir yerlerde şişe geçirilmiş olmalıdır. Bu, hafıza fikrini de değişime uğratmıştır. Hafıza bir şeyin yazılı olduğu tablettir, ölü kuşların depolandığı ve tekrar ele geçirilebileceği ambardır. Bu Platon'un da bildiği gibi hatırlama ile aynı şey değildir. Platon'a göre hatırlama, bir zamanlar yüreğimde olan şeyin içime doğmasıdır. Hatırlamanın ırmak boyunu izler ve sürüklediği ağaç dallarını sudan çıkarmaya çalışırım. Bir zamanlar orada olduğunu hissettiğim şeyden boş kalmış yere az ya da çok uyan parçayı bulurum. Aynı şey olmadığını bilirim, ama aynıymış gibi davranırım. Bu benim Platon'un hatırlamayı hafızadan nasıl ayırdığına dair versiyonum. Düşünce ise yazı teknolojisinin içselleştirilmesini gerektirir. Yazmayı bilmesem de, bazı insanların yazabildiğini ve bu işi böyle yaptıklarını bilirim. Hafıza buna ihtiyaç duyar.”⁴

Carl Mitcham, Ivan Illich'in yazılarını bir 'tarihsel mersiye' (*historical elegy*) olarak tanımlamıştı.⁵ İnsanlığın yitip giden dünyası, Illich'in yazılarında bir nostalji duygusuyla değil, her yere yayılan bir yozlaşma olarak anlatılır. ABC'de bu yitip gidişin en çarpıcı anlatımını, iki insan arasındaki ilişkinin iki sistem arasındaki ilişkiye dönüşümünden bahsedildiğinde görürüz: “Tıpkı on üçüncü yüzyıl 'metnin' konuşmanın bölümleri arasındaki düzenin görsel algılanmasından kaynaklanması gibi, birkaç yüzyıl sonra modern organizmalar da, parçalarına ayrılmış bir organizmanın uzuvları arasındaki fizyolojik düzenin kavramsal sonucu olarak ortaya çıkacaktır.” Ve Batı Uygarlığı bütü-

⁴- David Cayley, Ivan Illich in Conversation, Anansi Press, Ontario, 1992, sayfa 225-6. Tercüme bana ait.

⁵- Carl Mitcham, The Challenges of This Collection. The Challenges of Ivan Illich, Lee Hoinacki, Carl Mitcham (eds), State University of New York Press, New York, 2002, sayfa 18.

nü parçalara ayırmakta öyle bir noktaya varır ki, sonuçta “iki insanın karşılaşması bir sistemin iki ögesi arasındaki bilgi alışverişine” indirgenir. ABC işte bu tarihin izini sürüyor.

Ama her Illich izleği bir umuda kapıyı açık bırakır. Illich için her zaman var olan bu umut dostluktur: *philia*. Yaşadığım hayatı bir sistem, kendimi sistemin bir ögesi olarak görüp umutsuzluğa kapıldığımda, basmakalıp olarak etiketlemeden, dostluk üzerine düşünmeyi ferahlatıcı buluyorum. Kendi seçtiğin insanlarla kurduğun ve ancak birlikte geliştirerek var edebildiğin dostluğu: “*Philia* ruhunu neyin besleyeceğini bilemezsiniz, ama onu neyin öldüreceğini bilirsiniz. Bu ruh sürpriz olarak doğar, kalıcı olması da bir mucizedir; onu korumaya yönelik her hamlede biraz boğulur ve onu kullanmaya çalıştığınızda da kötü yola düşer.”⁶ Endüstriyel sistem bütünlükleri bölüp parçalarken, bir yandan da sınırları ortadan kaldırıyor. Dostlukta bir seçim varsa, bir de mesafe vardır. Bizler giderek insan dışı varlıklar arasında iletişim değiş tokuşuna teslim olurken, sınırlar ve mesafelerle birlikte, *philia* da görünmez hale gelebilir.

Yine de hayatlarımızı bundan koruyabileceğimiz yere bizi bu kitabın son cümlesi çağırıyor, “didik didik edilmiş hayatlarımızda henüz işgal edilmemiş sessiz bir yere, yani dostluğun sükunetine...”

⁶- Ivan Illich, “Conspiratio” Kültürü Üç Ekoloji, Sayı: 7, Yeni İnsan Yayınevi, 2009, sayfa 139. . Çeviren: Deniz Keskin.

ÖNSÖZ

Bu kitap, Claremont ve Meksika’da birbirimizin evlerine misafir olarak yaptığımız fikir alışverişlerinin ete kemiğe bürünmüş halidir. Konuşmalarımızın değişmez konularından biri Orta Çağ paleografisiydi⁷. On ikinci yüzyılın sonlarında yazılı metinlerin halkın fikirleri üzerindeki etkisi hakkında tartışırken, yirminci yüzyılın sonlarında popülerliğini koruyan iki konu hakkında da konuşmadan edemedik: Okuma yazma seferberliklerinin fonksiyonel olarak okuma yazma bilmez şekilde yaşayan insanlar üzerindeki ve İngilizce’yi bir kod olmaktan ibaret hale getiren iletişim teorisinin meslektaşlarımızın gerçeklik algısı üzerindeki etkisi. Parşömen kağıdı, mühür, mürekkep ve kalemin sekiz yüzyıl önce dünya kamuoyu üzerindeki etkisini anlama çabamız bir paradoksu keşfetmemizi sağladı. Okuryazarlık modern eğitim

⁷- Paleografi, geçmiş çağlardan kalan el yazmalarını okuma ve bunların anlamını, tarihini, kökenini ve ortaya çıktığı koşullar anlama çalışmasıdır.

tarafından olduğu kadar modern iletişim tarafından da tehdit ediliyordu. Ve yine, zorunlu okuryazarlığın çağdaşlarımızın çoğunun üzerinde olumsuz etkileri olsa da, okuryazarlık, dillerin “bilgi sistemi” ne dönüşmesinin karşısında duran tek siperdir.

Bu paradoksa nereden vardığımızı irdelemeye karar verdik. Kendimizi avutmak ve fikir alışverişi yaparken aldığımız hazzı doyasıya yaşamak için yazıştık. Fikir alışverişlerimizden derlediğimiz notlar kitap oluşturacak hacme ulaşınca bu düşüncelerimizi yayımlamaya karar verdik. Hiçbir sonuca varmadığımızdan ve tavsiyeler dizmekten kaçındığımızdan, sadece bizi bu yeni anlayışımıza iten tarihi gelişimi tanımladık. En azından ikimiz açısından var olmayan bir gelecek hakkında tahminde bulunamayız.

Orta Çağ talebeleri olarak iki yol takip ettik: Biri, Hugh of Saint Victor’un en iyi okuma şeklinin “metni sessizce tefekkür etmek” olduğu şeklindeki keşfidir; diğer yol ise Geoffrey Chaucer’in fazlasıyla açıksözlü Bathlı Kadın’ından, Mark Twain’in sessizce tefekkür edilemeyen Huckleberry Finn’ine kadar uzanır.

İkimiz de “tahsilli”yiz, diğer bir deyişle kitap kurduyuz, ancak bu sadece nasıl yazılacağını ve kitapların nasıl deşifre edileceğini bilmemizden kaynaklanmıyor. Orta Çağ’dan bu yana varlık sahnesine çıkmış bir toplumda birey eline kalem almaktan kaçınabilir, ama tıpkı bir metin gibi tarif ve tasdik edilmekten, tanımlanıp değerlendirilmekten kaçınamaz. Hatta insan kendi “benliğine” adeta bir metne ulaşmaya çalışır gibi ulaşır.

Bu toplumun ne zaman ve nasıl varlık sahnesine çıktığını anlamaya çalışırken tarih lehine ön yargılıyız. Sesli harf, sessiz harf, kelimeler arası boşluk, paragraf ve başlık gibi alfabetik yazımı oluşturan teknikler tarihsel süreçte gösterdiği gelişmeyle bugünkü halini aldı. Dil ve düşünce, yalan ve hafıza, özellikle de ben-

lik gibi alfabeden bağımsız var olamayacak belli kavramlar, bu yazım tekniklerine paralel olarak gelişti.

Bu kategorilerin tarihsel bir başlangıcı varsa, doğal olarak bir sonu da olacaktır. İlk ortaya çıkışını tanımlayabildiğimiz, tarihi bir yapıyı andıran okuryazarlık hakkındaki farkındalığımız, onu koruma konusundaki sorumluluk duygumuzu derinleştiriyor. Okuryazarlığın 'toprakları'nda dimdik dururken, iki epistemolojik uçurum görebiliriz. Bu uçurumlardan biri bizi sözlü gelenek topraklarından ayırıyor. Sis gibi bizi yutarcasına hareket eden diğer epistemolojik uçurum, okumayı ve yazmayı değersizleştirerek, harfleri bilgi kırıntıları haline getiriyor.

Bu yaklaşan değersizleşmeyi kitabımızın sonunda tartıştık. Uwe Pörksen bu düşüşü başka bir yerde daha detaylı olarak inceliyor. Uwe Pörksen, eserimize katkıda bulunan, üçü kendi yazılarını bitirmekle meşgul olan beş arkadaşın biridir. Yerel dillerin bilimde kullanımının tarihine ilişkin çalışmalarıyla tanınan Pörksen, bir Orta Çağ uzmanı ve dilbilimcidir. Yeni kitabında, bizim bu kitabın yedinci bölümünde 'amip sözleri' olarak bahsettiğimiz, gündelik konuşmaların 'matematikleştirilmesi'ne değiniyor. Dördüncü arkadaş olan Majid Rahnema, kurumsal veya teknik araçların yeniden tasarılanmasındansa, başlıca kalkınma hedeflerini yeniden tanımlamak için Birleşmiş Milletler'deki önemli bir görevini bıraktı. Rahnema, okuryazarlık programlarının istenmeyen yan etkilerini incelerken, biz kendimizi bu programların yapılandırılmasının dışında kalan kategorilerin tarihiyle sınırlandırıyoruz. Beşinci arkadaş Barbara Duden. Onun konusu modern insan bedeninin sosyal gelişimi. Tarihsel araştırmalar ışığında, Duden, 'ben'in iyelik olarak tanımlanması sonucunda (yoksa iyeliksel kendini tanımlama mı demeliyiz), bedenin kremalı pasta gibi kat kat üst üste konulan metinlere dönüştürülmesini ortaya koyuyor. Her metin katmanı da her biri sa-

dece o meslek tarafından karşılanabilecek belli ihtiyaçları tanımlayan meslekler tarafından kaleme alınıyor. Dolayısıyla beden, “metinlerin” yeniden dünyaya gelmiş hali gibi görünüyor.

Bu işbirliği topluluğu göz önünde bulundurularak, kitabın sonundaki okuma rehberinin kapsamı dar tutulmuştur. Bu bizi konuşmalarımızın çıkış noktasına götürür: On ikinci yüzyılda ortak aklının alfabeleştirilmesine.

I. Kelimeler ve Tarih

Tarih, ancak Kalam kelimelere dönüştüğü zaman mümkün hale gelir. Tarihçiler sadece sözlü gelenekler sayesinde geçmişten yeniden inşa edebilirler. Tarih yazarları yalnızca kayıp kelimelerin gün yüzüne çıkarılabildiği yerlerde hikayeciliğe soyunabilirler. Tarihçinin yurdu yazı adasıdır. O, ada sakinlerini geçmişin konularıyla donatır. Anlaşılabilen geçmiş yazıyla ilgilidir.

Ada kıyılarının ötesinde, anılar dile gelmez. Geride hiçbir kelimenin bırakılmadığı yerde tarihçi geçmişten yeniden inşa etmek için bir temel bulamaz. Kelimelerin yokluğunda kalıntılar ketumdur. Pek çok kez kendimizi hüsrana uğramış hissettik , ancak tarih öncesinin okunamayacağını kabul ediyoruz. Bu uçurumu aşmak için hiçbir köprü inşa edilemez.

Tarih, ancak yazısız geçmişin açığını kapattığı zaman sıkı bir disiplin olma özelliğini korur. Herodot ve Homeros okuyan eleştirel bir tarihçi, Yunanca kelimelerin ilk ortaya çıkışını hayranlıkla gözlemler, zira kelime alfabenin ürünüdür ve her zaman var olmamıştır. Bir tarihçi, yazısız bir toplumu tanımlamaya çalışırsa çok geçmeden doğal bir tarihçi, ya da kullandığı ‘anthroplogos’ kelimesini ‘boş konuşma’ veya ‘kuru hikaye’ olarak çevrilebilecek olan Aristoteles gibi bir antropolog olur.

Herodot, tarih yazıcısının sözcüklerinin ne kadar uzun ömürlü olduğunu biliyordu. Polikrates’in⁸ ölümünden bin yıl

⁸- Polikrates bir Yunan zorbaydı. M.Ö. 538-522 yıllarında Samos adasında hüküm sürdü.

sonra, Samos hükümdarının, Knossos'lu⁹ Minos'tan¹⁰ sonra denizleri kontrol eden ilk kişi olduğunu ve kesinlikle insan ırkı diye bilinen varlığın ilk örneği olduğunu yazdı. Herodot, Minos'un varlığını inkar etmiyordu, ancak onun gözünde Minos gerçek anlamda bir insan değildi. Labirentin mimarının Minotaur'un¹¹ kayınpederi olarak yaşamasına izin verdi. Tanrılara ve mitlere inanıyordu, ancak onları tarihsel açıdan açıklanabilecek olaylar diyarından ayrı tutuyordu. Tarihsel gerçekleri, nitelik açısından farklı mitolojik gerçeklerle birleştirmesi tarih yazarlığına sınırlar koymasından kaynaklanıyordu. Kendisinden sonraki Yunan ve Romalı tarihçilerin yaptığı gibi, açıklanabilir mitolojik gerçeklerin özünü deşifre etmeyi ve Atinalı erkek çocukların, şehvete düşkün Doğu hükümdarlarına hürmeten Minos'a kurban edilmesini açıklamayı mesleğinin bir parçası olarak görmüyordu. Platon gibi o da, mitleri, okuma yazması olmayanlara, çocuklara, ozanlara ve yaşlı kadınlara hitap eden hikayeler olarak görüyordu.

Platon, tarih yazımından önce, sanat ve bilgi kurallarına aykırı, ilahi şevk ve derin duygulardan kaynaklanan bir hikayenin var olduğunu söyler. Bu hikayenin adı mitolojidir. Fonetik yazımdan önceki bu büsbütün sözlü kültürde, gelecek kuşaklara aktarılacak hiçbir olay ve geleneğin dayandığı hiçbir kelime ve metin olamaz. Bir şarkının yeniden icrası o şarkının sadece yeni bir versiyonu değildir belki, ama yeniden icra edilen o şarkı dai-

⁹- Knossos Minos Uygarlığına başkentlik yapmış antik şehirdir. Girit'in kuzeyinde bulunur.

¹⁰- Minos, Yunan mitolojisinde Zeus ile Europa'nın oğlu ve sertliği ve adalete saygısıyla ünlü bir Girit monarşisinin efsane kralıdır.

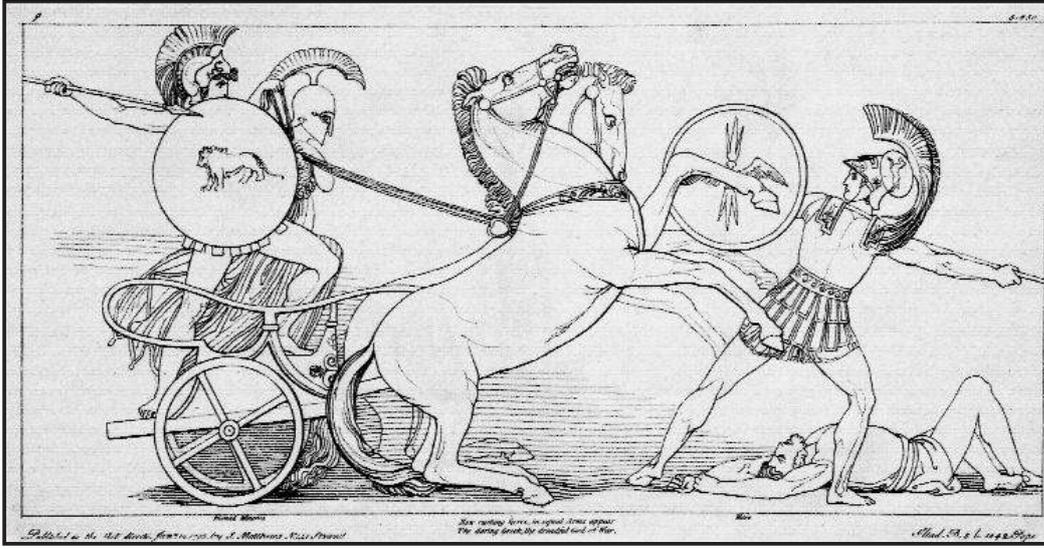
¹¹- Minotaur, Yunan mitolojisinde yarı insan-yarı boğa yaratığa verilen addır.

ma yeni bir şarkıdır. Sözden bağımsız tasavvur edilemeyen düşünce'nin kendisi tıpkı bir kuş gibi kanatlanır; asla aynı yerde değildir, sürekli hareket halindedir. Hikayeci durmadan ipini eğirir, ama hiçbir zaman kelimesi kelimesine kendini tekrar etmez. Hiçbir varyant oluşturulamaz. Bu gerçek, okumaları ister edebi olsun, ister yapısalcı ya da psikoanalitik, tarih öncesi zihniyeti 'okumakla' meşgul olanların gözünden genellikle kaçmıştır. Onlar, Minos'u bir insana, Minotaur'u bir rüyaya, Labirent'i de bir sembole dönüştürürler.

Bu tarih öncesinin anıları, ancak tarih yazımı sayesinde tarihsel bir kaynak ve sözlü bir gelenek haline geldi. Flavius Josephus'un¹² Yahudi Savaşı kitabında vurguladığı gibi, sadece tarihçiler kaynak materyali gelecek nesiller için somutlaştırabilir: "Benim görevim her şeye inanmak değil, bana anlatılanı yazmaktır ve burada söylediklerim bütün çalışmalarım ile örtüşüyor." Sadece orijinal metin, kaynağın ve tarihin değerini aynı anda artırabilir.

Her orijinal metin, duyulan bir şeyin kayıdır. Bazı yetenekli katipler Homeros'u dinledi ve bunun sonucunda İlyada ortaya çıktı. Erasmus'un öğrencisi ve 16. yüzyılda Meksika'da yaşayan bir Fransisken misyoneri olan Bernardo de Sahagun, yüzlerce Aztek şarkısını kayıt altına aldı. Metin eleştirisi kurallarını, Prens Netzalhuacoyotl'a ithaf edilen birkaç şarkıya uygulamayı denedi, ancak orijinal bir şarkı oluşturmayı başaramadı. Aldatıcı benzerlikleri olsa da, yazılan her şarkı bir varyant değil aksine özgün bir şarkıydı. Antropologlar, yazısız malzemeyi kovalayan avcılardır; ellerinde kayıt cihazlarıyla siyahlara, kadınlara, köylülere ve kısacası dudaklarında tarih öncesi hissedilen herkese başvu-

12- Titus Flavius Josephus, Roma yurttaşı Yahudi tarihçidir. Eserleri Yahudilik tarihi açısından önem taşır.

Ilyada Destanı'ndan

rurlar. Folklor araştırmacıları, deyişler bulmak için destan ve efsaneleri süzgeçten geçirirler. Bu kayıtların hangisinin orijinal kaynak olduğunu, yani başka metinlere dayanmayan, ancak konuşmanın ilk halini temsil eden metinler olduğunu tespit etmek için araçlar geliştirmek tarihçinin görevidir. Çünkü bu kayıtlar, kayıp bir kıta olan sözlü gelenek dünyasından tarihçinin kıyısına vurmuş bir enkaz, ilk defa dile getirilen bir özdeyiş veya ilk defa ritmik bir şekilde mırıldanan bir şarkıdır.

Yazı, sadece akıp giden konuşmayı pıhtılaştıran ve bu pıhtıyı onlarca, belki de yüzlerce yıl bozulmadan muhafaza eden bir tek teknik değildir. Vezin, ezgi ve ritim atasözleriyle birleşince kadim bir eser meydana getirir. Kongo Nehri yakınındaki Zaire ormanlarında yaşayan Lokele davulcuları tamtamlarıyla bir ritim oluşturan deyişleri hâlâ biliyorlar. Aslında davul çalmak için bu deyişleri bilmeleri gerekiyor. Ancak kimse bu deyişlerin ne anlama geldiğini ya da bir anlamının olup olmadığını bilmiyor.

Panama Kıstağı'nda düzenlenen belli ayinlerde, ritim, ezgi ve hecelemenin üç boyutlu bir kontrpuan oluşturduğu bir dizi ses kullanılır. Kontrpuan araya herhangi bir değişikliğin girmesini